

Βασίλειος Μπετσάκος

Καθηγητής Φιλολόγος στο 2^ο Πειραματικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης
Διδάσκων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ)
μέλος της συγγραφικής ομάδας του Φακέλου Υλικού

9^η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η παιδεία Κείμενο αναφοράς Πλάτων, *Πολιτεία* 518b-519a¹

A. Η πλατωνική *Πολιτεία* είναι ένας αφηγημένος διάλογος. Αφηγητής της είναι ο ίδιος ο πρωταγωνιστής του διαλόγου, ο Σωκράτης, ο δάσκαλος του Πλάτωνα. Ο διάλογος τοποθετείται χρονικά (=υποτίθεται πως έλαβε χώρα) την εποχή που η Αθήνα βρίσκεται στο απόγειο της πολιτικής και πολιτιστικής ακμής της (γύρω στο 420 π.Χ.), και ο Σωκράτης βρίσκεται επίσης στην ηλικιακή του ακμή: είναι περίπου 50 χρονών².

Ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του αναζητούν τη φύση της δικαιοσύνης³, γι' αυτό και ο διάλογος φέρει στην παράδοση τον υπότιτλο *περί δικαίου*. Μπορούμε να δεχτούμε ότι το σύνολο του έργου απαντά στο θεμελιακό ερώτημα, που θέτουν ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος: Τι είναι άραγε το δίκαιο και το άδικο; Για να απαντηθεί το ερώτημα, αναζητούνται η δικαιοσύνη και ο δίκαιος άνθρωπος εντός μιας ιδεατής πολιτείας που κατασκευάζεται θεωρητικά στο πλαίσιο του διαλόγου (η απάντηση ενός ερωτήματος προερχόμενου από το πεδίο της ηθικής προκύπτει εντός των ορίων της πολιτικής: **η αρχαιοελληνική ηθική είναι πολιτική ηθική**). Παράλληλα, η κατασκευή της ιδεατής πολιτείας συνεπάγεται εντύπωση των συνομιλητών -πρωταρχικά του Σωκράτη- σε θέματα ανατροφής, παιδείας, ηθικής, εξουσίας και διακυβέρνησης, κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ψυχολογίας, τέχνης και πάμπολλα άλλα.

Η πολυπρισματικότητα, λοιπόν, της *Πολιτείας* την καθιστά ένα πανόραμα του πλατωνικού φιλοσοφικού προβληματισμού· και ο συγκεκριμένος διάλογος αποτελεί ένα εμβληματικό φιλοσοφικό κείμενο, διαχρονικό και παγκόσμιο.

¹ Σε συνέχεια του [Επιμορφωτικού υλικού](#) για την 1η Θεματική Ενότητα του Φακέλου Υλικού παρουσιάζεται εδώ η 9η Διδακτική Ενότητα, που επίσης πρωτοεισάγεται στη διδακτέα ύλη (σχ. έτος 2019-2020). Είναι αυτονόητο ότι το επιμορφωτικό αυτό υλικό απευθύνεται αποκλειστικά και μόνο στους διδάσκοντες και όχι στους μαθητές. Ο δάσκαλος, ασφαλώς, είναι αυτός που πάντα έχει τον τελευταίο λόγο για το τι (εκ περιουσίας) θα προσφέρει στους μαθητές του.

² Βλ. το κεφ. *Πολιτεία* στην κλασική μελέτη του Α. Ε. Taylor, *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του* (μετ. Ι. Αρζόγλου), ΜΙΕΤ, Αθήνα 2003, σελ. 310-348.

³ Αξιοσημείωτες σχετικά με την έννοια της δικαιοσύνης είναι οι επισημάνσεις της Julia Annas, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα* (μετ. Χρ. Γραμμένου), Καλέντης, Αθήνα 2006, σελ. 23: «Όταν πια έχουμε φτάσει στο τέλος της *Πολιτείας* έχουμε αποκομίσει περισσότερα πράγματα από μια θεωρία περί δικαιοσύνης υπό τη στενή έννοια. Έχουμε μάθει αρκετά για τον αγαθό βίο εν γένει. Αυτό συμβαίνει διότι ο Πλάτων προτείνει μια διασταλτική, όπως θα μπορούσαμε να την αποκαλέσουμε, θεωρία της δικαιοσύνης. Δεν θεωρεί ότι τα ζητήματα που αφορούν το τι εστί δίκαιο και τι άδικο μπορούν να διευθετηθούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην θιγούν άλλα βασικά ηθικά ζητήματα που εγείρονται σε μια κοινωνία. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η αδικία εμφανίζεται σε μια κοινωνία μόνον όταν παραβιάζονται τα συγκεκριμένα δικαιώματα των ατόμων ή όταν παραβιάζονται οι πατροπαράδοτοι αναγνωρισμένοι νόμοι. Μια διασταλτική θεωρία, όμως, όπως αυτή του Πλάτωνα, υποστηρίζει ότι η κοινωνία κυβερνάται άδικα όταν δεν ανταποκρίνεται στα ευρύτερα ηθικά αιτήματα, όταν, φέρ' ειπείν, ο πλούτος τιμάται περισσότερο από όσο του αξίζει. Επομένως, θα υποστηρίξει ότι η ανάγκη για δικαιοσύνη απαιτεί συλλήβδην ηθική αναμόρφωση. [...] Ο δίκαιος βίος, λοιπόν, αποδεικνύεται ότι ισοδυναμεί με τον ηθικό βίο. Η δικαιοσύνη είναι αρετή που ρυθμίζει τις σχέσεις μας με τους άλλους».

Β. Ένταξη του αποσπάσματος (Κειμένου Αναφοράς) στην αλληγορία του σπηλαίου

Είναι, βέβαια, γνωστό ότι ο μύθος (αλληγορία) του σπηλαίου θίγει όλα τα μεγάλα φιλοσοφικά προβλήματα:

α) Το **οντολογικό**. Δίνεται μια απάντηση στο ερώτημα για το ποιο είναι το αληθινά υπαρκτό: δεν ταυτίζεται με τα αντικείμενα των αισθήσεων αλλά με τις Ιδέες⁴.

β) Το **γνωσιολογικό**. Δίνεται μια απάντηση για το ποια είναι η αλήθεια και πώς μπορεί να την προσεγγίσει ο άνθρωπος: δεν εντοπίζεται αυτή στα προϊόντα των αισθήσεων (αποτελούν μόνο ψευδαισθήσεις), αλλά στις Ιδέες. Μόνο μια μακρόχρονη και επίπονη πορεία οδηγεί σε αυτές και την κορυφαία από αυτές (την ιδέα του Αγαθού), η πορεία του φιλοσόφου, η αληθινή παιδεία.

γ) Το **αισθητικό**. Δίνεται μια απάντηση για το ωραίο: δεν είναι αυτό που προσδιορίζουν ως τέτοιο οι υποκειμενικές αισθητικές εμπειρίες αλλά ταυτίζεται με το αληθινά υπαρκτό.

δ) Το **ηθικό-πολιτικό**. Δίνεται μια απάντηση για το δέον στις καθημερινές σχέσεις των ανθρώπων και στην οργάνωση της δημόσιας ζωής τους: αυτό δεν θα καθοριστεί από σχετικές και πρόσκαιρες αξίες αλλά από την απόλυτη γνώση του Αγαθού, όπως την παρέχει η αληθινή παιδεία, η φιλοσοφία.

Είναι προφανές ότι τα προηγούμενα φιλοσοφικά προβλήματα διαπλέκονται μεταξύ τους και ότι ο μύθος του σπηλαίου αποτελεί μια έξοχη προσπάθεια να τα απαντήσει συνολικά και με μία ενιαία και συνεκτική θεώρηση.

Το απόσπασμα ανήκει στο Β' μέρος της αλληγορίας του σπηλαίου: όχι πια στην ίδια τη μυθική αφήγηση⁵ αλλά στην ερμηνεία της από τον Σωκράτη. Εστιάζει στο πρόβλημα της

---

⁴ Mario Vegetti, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* (μετ. Γ. Δημητρακόπουλος), *Τραυλός*, Αθήνα 2000, σελ. 159: **ΙΔΕΑ** (ιδέα, είδος): Στα ελληνικά οι όροι αυτοί έχουν τη ρίζα "ιδ", από την οποία παράγονται λέξεις που συγγενεύουν με το *όραω* (βλέπω). Αντίθετα με τη σύγχρονη σκέψη, όπου η "ιδέα" υποδηλώνει, κυρίως, το περιεχόμενο της υποκειμενικής δραστηριότητας της σκέψης, στην αρχαία σκέψη ο όρος αναφέρεται πρωτίστως στην ορατή πλευρά των πραγμάτων, στη "μορφή" τους, με την έννοια του σχήματός τους. Εφόσον η μορφή και το σχέδιο παραμένουν σταθερά, ανεξάρτητα από τη μεταβολή των ατόμων μέσα στο χρόνο (η μορφή του αλόγου είναι αναγνωρίσιμη σε οποιοδήποτε επιμέρους άλογο, και ανεξάρτητα από το αν είναι νέο ή γέρικο), η *ιδέα* κατέληξε να σημαίνει (κυρίως από τον Πλάτωνα και μετά) την ουσιαστική και αμετάβλητη μορφή, της οποίας τα επιμέρους άτομα, που γίνονται αντιληπτά μέσω των αισθήσεων, είναι αντίγραφα ή αναπαραγωγές. Αυτή η ουσιαστική μορφή είναι, κατά συνέπεια, μη εμπειρική (μη υλική και, επομένως, μη αντιληπτή διά των αισθήσεων). Το όργανο που μας επιτρέπει να την αντιληφθούμε δεν είναι πλέον, όπως στην αρχή, η όραση, αλλά η νόηση, που μπορεί να διακρίνει το ουσιαστικό, το μόνιμο, το αμετάβλητο, κάτω από τη μεταβολή των αισθητών σχημάτων. Η αρχαία σκέψη θα χωριστεί αργότερα σε δύο παρατάξεις: αυτούς που θεωρούσαν τις *ιδέες* αντικείμενα που υπάρχουν αυτόνομα, ανεξάρτητα τόσο από τη νόηση όσο και από τα αντικείμενα που τις αναπαράγουν εμπειρικά (Πλάτωνα), και εκείνους που τις θεωρούσαν "μορφές" που υπάρχουν μόνο μέσα στα ίδια τα αντικείμενα, αποτελώντας τον κανόνα τους και την αρχή της τάξης τους (Αριστοτέλης)».

Βλ. και Wiendelband-Heimsoeth, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, τόμ. Α' (μετ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος), *MIET*, Αθήνα 1986, σελ. 137: «Οι ιδέες για τον Πλάτωνα είναι το ασώματο *εἶναι* που γίνεται γνωστό με τις έννοιες. Επειδή δηλαδή οι έννοιες, όπου ο Σωκράτης είχε βρει την ουσία της επιστήμης, δεν είναι καθαυτές δεδομένες στην πραγματικότητα που γίνεται αντιληπτή με τις αισθήσεις, πρέπει να συγκροτούν μια ξεχωριστή, καθαυτή υπάρχουσα «δεύτερη», «άλλη» πραγματικότητα, και αυτή η άυλη πραγματικότητα σχετίζεται με την υλική, όπως το είναι με το γίνεσθαι, όπως το παραμένον με το μεταβαλλόμενο, όπως το απλό με το πολλαπλό».

⁵ Ως εξής αναδιηγείται συνοπτικά τον μύθο η Annas, *ό.π.*, σελ. 315: «Φανταστείτε, λέει ο Σωκράτης, κάποιους δεσμώτες σε ένα υπόγειο σπήλαιο, με μια φωτιά να καίει πίσω τους κι αυτοί να είναι αλυσοδεμένοι

παιδείας. Η παιδεία δεν αποτελεί ένα περιθωριακό ζητούμενο στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αλληγορίας αλλά το ίδιο το κεντρικό της θέμα, όπως το δήλωσε η εισαγωγική πλατωνική φράση: *παιδείας τε περί και άπαιδευσίας* (α' περίοδος, 8^η Δ.Ε.). Το πρόβλημα της παιδείας, εξάλλου, αποτελεί κεντρικό θέμα της *Πολιτείας*, αφού από αυτήν εξαρτάται η διαχείριση όλων των ζητημάτων τα οποία τίθενται στο πλαίσιο της ιδεατής κοινωνίας που δομούν οι *οίκισται* της: ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του.

Πριν, όμως, μελετήσουμε εκ του σύνεγγυς το Κείμενο Αναφοράς είναι αναγκαίες δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις ως συνέχεια όσων είδαμε στην 8^η Δ.Ε.:

α) Οι δεσμώτες είναι όμοιοι με εμάς, τόνισε με λιτή/κοφτή έμφαση ο Σωκράτης (515a). Κατά συνέπεια, η αλληγορία του Σπήλαιου δεν προτίθεται να μιλήσει για μια παρηκμασμένη κατάσταση μιας κοινωνίας που δεν λειτουργεί σωστά· δεν αποτελεί κριτική προσέγγιση μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, μιας ιστορικής αποτυχίας, μιας λανθασμένης παιδείας, ενός αποτυχημένου εκπαιδευτικού συστήματος, κ.λπ. Το *Σπήλαιο* αναφέρεται στην ανθρώπινη κατάσταση εν γένει. «Ακόμη και στην ιδεωδώς δίκαιη κοινωνία όλοι ξεκινούμε μέσα από το Σπήλαιο. Δεν τερματίζουμε όλοι εκεί, ωστόσο· τουλάχιστον στην ιδεωδώς δίκαιη κοινωνία, μερικοί, οι Φύλακες, κάνουν το ανηφορικό ταξίδι προς την επίτευξη της γνώσης και της σοφίας», τονίζει η Annas⁶.

β) Η φιλοσοφία, που προβάλλεται από τον Πλάτωνα ως παιδευτικό πρόταγμα, δεν αποτελεί καταρχάς μια εξειδικευμένη, τεχνική δραστηριότητα προορισμένη για αποκλειστική χρήση ορισμένων ειδημόνων σε αυτήν. Ασφαλώς, οι ολίγοι εκλεκτοί της φιλοσοφίας θα εντρυφήσουν σε αυτήν και θα προχωρήσουν εκεί που ίσως δεν μπορούν να φτάσουν οι πολλοί. Η φιλοσοφία, όμως, ως το περιεχόμενο μιας αληθινής παιδείας, απευθύνεται στους πάντες· δεν είναι τίποτε περισσότερο από τη χρήση της λογικής, του ορθού λόγου ακριβέστερα, καθώς και της επιστήμης (της τεκμηριωμένης και ορθής γνώσης) ως καθοδηγητικού παράγοντα της ανθρώπινης ζωής. Υπ' αυτή την έννοια, προσιδιάζει σε όσα ανέφερε περί φιλοσοφίας ο Αριστοτέλης και είδαμε στην 1^η και 2^η Δ.Ε., αλλά και ο Επίκουρος στην 3^η. Πρόκειται για τη φιλοσοφική δραστηριότητα που ταυτίζεται με την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική, την αναζήτηση της αλήθειας, την καθολίκευση του νοήματος, την επιστήμη, αλλά και την πρόταξη ενός τελικού στόχου-υπέρτατης αξίας που θα διέπει κάθε επιμέρους πτυχή της ανθρώπινης ζωής.

έτσι ώστε να βλέπουν στο τοίχωμα μπροστά τους μόνο τις σκιές που ρίχνουν ομοιώματα, τα οποία κάποιος κινούν πάνω σε ένα τειχάκι, από πίσω τους. Οι δεσμώτες νομίζουν ότι μόνον αυτά που βλέπουν υπάρχουν· εάν όμως απαλλαγούν από τα δεσμά τους και αναγκαστούν να στρέψουν το βλέμμα προς την φωτιά και τα ομοιώματα, τα χάνουν και προτιμούν να αφεθούν στην αρχική τους κατάσταση. Μάλιστα, θυμώνουν αν κάποιος προσπαθεί να τους πει πόσο αξιολύπητη είναι η θέση τους. Ελάχιστοι μόνο από αυτούς αντέχουν να συνειδητοποιήσουν ότι οι σκιές δεν είναι παρά σκιές που τις ρίχνουν τα ομοιώματα· αυτοί αρχίζουν, λοιπόν, το ταξίδι της απελευθέρωσης που οδηγεί πιο πέρα από την φωτιά και έξω από το σπήλαιο, στον πραγματικό κόσμο. Εκεί, αρχικά στέκονται θαμπωμένοι και τα πραγματικά αντικείμενα αντέχουν να τα βλέπουν μόνο καθρεφτισμένα και όχι απ' ευθείας, αλλά κατόπιν φτάνουν τα κοιτάζουν απ' ευθείας, στο φως του ήλιου, και μπορούν μάλιστα να στρέψουν το βλέμμα τους προς τον ίδιο τον ήλιο».

⁶ Ο.π., σελ. 317.

Γ. Το Κείμενο Αναφοράς και η φιλοσοφική ερμηνεία του Πλάτων, Πολιτεία 518b-519a

Δεῖ δὴ, εἶπον, ἡμᾶς τοιόνδε νομίσαι περὶ αὐτῶν, εἰ ταῦτ' ἀληθῆ· τὴν παιδεῖαν οὐχ οἶαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασιν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι. Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέσθαι, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέεντες.

Φασὶ γὰρ οὖν, ἔφη.

Ὁ δέ γε νῦν λόγος, ἦν δ' ἐγώ, σημαίνει ταύτην τὴν ἐνούσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ὄργανον ᾧ καταμανθάνει ἕκαστος, οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῳ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιεκτέον εἶναι, ἕως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη· τοῦτο δ' εἶναι φάμεν τάγαθόν⁷. Ἥ γάρ;

Ναί.

Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστά τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφῆσεται, οὐ τοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὸ ὄραν, ἀλλ' ὡς ἔχοντι μὲν αὐτό, οὐκ ὀρθῶς δὲ τετραμμένῳ οὐδὲ βλέποντι οἷ ἔδει, τοῦτο διαμηχανήσασθαι.

Ἔοικεν γάρ, ἔφη.

Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος—τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνούσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκήσεσιν—ἡ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὔσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρησιμὸν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερὸν γίνεσθαι.

Η κεντρική ιδέα που υποστηρίζει ο Σωκράτης στο συγκεκριμένο σημείο του διαλόγου του με τον Γλαύκωνα αναπτύσσεται (=ξετυλίγεται) ανά παράγραφο ως εξής:

Α' παράγραφος

Κατανόηση. Αποφατική διατύπωση: Η παιδεία δεν είναι μια διαδικασία με την οποία η επιστήμη, η ορθή δηλαδή και τεκμηριωμένη γνώση, εισάγεται έξωθεν στην ψυχή του δέκτη της (μολονότι αυτό ακριβώς υποστηρίζουν ορισμένοι αυτόκλητοι επαγγελματίες της εκπαίδευσης).

Εμβάθυνση. Ο Πλάτων υποστηρίζει ότι η γνώση και η απόκτησή της (η παιδεία) δεν είναι κάτι εξωτερικό, επιφανειακό· είναι μια εσωτερική λειτουργία, η οποία στην πλατωνική φιλοσοφία αποκαλείται συμβολικά *ανάμνησις*⁸. Μια πληροφορία ή ένα σύνολο πληροφοριών τα οποία προσλαμβάνει ο άνθρωπος από εξωτερικές πηγές (π.χ. εικόνες, ακούσματα, συμβατικά μαθήματα, βιβλία, διαδικτυακές πηγές -σήμερα) και τα εσωτερικεύει μέσω των αισθήσεών του, δεν συνιστούν για τον Πλάτωνα αληθινή γνώση. Ενδεχομένως, μάλιστα, να συνιστούν και παραπλάνηση, να υποσκάπτουν την αληθινή γνώση, καθώς δημιουργούν την ψευδαίσθηση της κατοχής της⁹.

Β' παράγραφος

Κατανόηση. Καταφατική διατύπωση: Η γνώση και η επιστήμη γεννιούνται μέσα στον άνθρωπο· κατά συνέπεια, η διαδικασία απόκτησής τους, η παιδεία, είναι μια εσωτερική,

⁷ Όπως στον αισθητό κόσμο «ο ήλιος ενεργεί με δύο τρόπους, και δημιουργεί τα χρώματα που βλέπουμε και αποτελεί την πηγή της οπτικής δύναμης του ματιού, έτσι και το Καλό (=το Άγαθόν): εφοδιάζει όλα τα αντικείμενα της επιστημονικής γνώσης με το εἶναι, την οὐσίαν τους, και ταυτόχρονα τα καθιστά γνώριμα» (Taylor, *ό.π.*, σελ. 335).

⁸ Για την πλατωνική θεωρία της ανάμνησης βλ. επόμενη υποσημείωση, Χρ. Γιανναράς, *Σχεδίασμα Εισαγωγής στη Φιλοσοφία*.

⁹ Βλ. την απαξίωση του γραπτού λόγου στον *Φαῖδρο*.

ψυχική, διεργασία: η σταδιακή απομάκρυνση από το πρόσκαιρο γίνεσθαι (*ἐκ τοῦ γιγνομένου*), και η θέαση του Αγαθού μέσα από μια ολιστική (*σὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ*) προσέγγισή του.

Εμβάθυνση. Η παράγραφος δομεῖται πάνω σε μια αναλογία: Ὅπως το μάτι απαιτεῖ στροφή ὅλου του σώματος για να ἔχει ολοκληρωμένη θέαση του αντικειμένου του, ἔτσι και η γνώση απαιτεῖ ψυχική, δηλαδή βιωματική¹⁰ σχέση του ἀνθρώπου με το γνωστικό αντικείμενο· απαιτεῖ μια μεταστροφή της ψυχῆς (*περιακτέον εἶναι*) και επιτυγχάνεται με τη συνδρομή ποικίλων δυνάμεών της και ὄχι μόνο με τον νοῦ. Γι' αὐτό και ο Πλάτων χρησιμοποιεῖ το ρῆμα *θεῶμαι*, το οποίο συναρεῖ τις αισθητηριακές και νοητικές γνωστικές δυνατότητες του ἀνθρώπου, επικυρώνοντας την ἀμεση σχέση του με τον κόσμο.

Γ' παράγραφος

Κατανόηση. Η παιδεία εἶναι η τέχνη που, αναπροσανατολίζοντας και καθοδηγώντας τις δεδομένες γνωστικές δυνατότητες του ἀνθρώπου, προάγει την ολιστική και βαθμιαία προσέγγιση του Αγαθού¹¹.

Εμβάθυνση. Η θέαση του Αγαθού προϋποθέτει μια ψυχική μεταστροφή. Ο ευκολότερος (*ῥᾶστα*) και αποτελεσματικότερος (*ἀνυσιμώτατα*) τρόπος για να ἐπέλθει αὐτή η μεταστροφή εἶναι η τέχνη της παιδείας. Το επαναλαμβάνουμε: Δεν θα προσφέρει η παιδεία κάποιες εξωτερικές πληροφορίες ως καινούργιες γνώσεις· θα ενεργοποιήσει τις ίδιες τις γνωστικές δυνάμεις του ἀνθρώπου. Μόνο ἔτσι μπορεί να παραχθεῖ μια γνώση ριζωμένη μέσα του, βιωμένη και ἀνθεκτική στη λήθη.

Δ' παράγραφος

Κατανόηση. Οι εσωτερικές γνωστικές δυνατότητες του ἀνθρώπου, η διανοητική του ικανότητα, το *φρονῆσαι*, διαφέρει ἀπὸ άλλες ικανότητες της ψυχῆς του: δεν ριζώνει στη σωματικότητά του ἀλλὰ ἔχει προέλευση περισσότερο θεϊκή ἀπὸ οτιδήποτε ἄλλο ἔχει ο ἄνθρωπος (*μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει*).

Εμβάθυνση. Οι υπόλοιπες (πέρα ἀπὸ τη φρόνηση) ἀρετές της ψυχῆς (ἀκριβέστερα, οι θεωρούμενες ως τέτοιες -*καλούμεναι*) ἐμφανίζονται και αποκτιούνται με τη συνήθεια και την ἀσκηση. Πρόκειται, ὅπως θα δούμε και στα *Ἠθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη για τις ἠθικές ἀρετές, π.χ. την ἀνδρεία ἢ την πραότητα. Εἶναι, ἔτσι, ἐξηγήσιμες, και διδακτές. Η ἀρετή ὁμως της ἀνθρώπινης διάνοιας, η *φρόνησις* (η λογική ικανότητα) εἶναι καταρχὰς μια

¹⁰ Η ψυχή για τους ἀρχαίους Ἕλληνες εἶναι η ἑδρα της ζωῆς, και ὅλων των ζωτικῶν λειτουργιῶν, ἀφετηρικὰ των σωματικῶν ἀλλὰ και των γνωστικῶν, νοητικῶν. Περισσότερα, στη μελέτη μου *Ψυχή ἀρα Ζωή*, Ἀρμός, Αθήνα 2006.

¹¹ Επιχειρῶ (ἐπιφυλακτικά) σύνταξη της περιόδου. Δεν ἐννοῶ το *ἡ παιδεία* ως υποκείμενο του *ἄν εἶη*, ὅπως φαίνεται να κάνουν οι μεταφράσεις, ἀλλὰ θεωρώντας ὅτι ἐδὼ το *εἶμι* εἶναι ὑπαρκτικό, βλέπω ως υποκείμενό του το *ἡ τέχνη*). Φυσικά πρόκειται πάλι για την τέχνη της παιδείας, και δεν ὑπάρχει νοηματική ἀπόκλιση. Το *τούτου αὐτοῦ* νομίζω ὅτι ἀναφέρεται στο προαναφερθέν *ὄργανον τοῦ καταμανθάνειν*· η γενική τῆς *περιαγωγῆς* λειτουργεῖ ως αντικειμενική στο *ἡ τέχνη*. Η πλάγια ἐρώτηση *τίνα...* ἐπεξηγεῖ την ἐκφραση τέχνη τῆς *περιαγωγῆς*.

Με αὐτή τη σύνταξη θα μετέφραζα ως ἐξῆς την περίοδο (χωρίς, επαναλαμβάνω, να ὑπάρχει ουσιαστική νοηματική ἀπόκλιση ἀπὸ τις δοσμένες μεταφράσεις): «Γι' αὐτό το ὄργανο της γνώσης, λοιπόν, θα ὑπάρχει, εἴτα ἐγώ, μια τέχνη της περιστροφῆς, η τέχνη δηλαδή που βρίσκει με ποιο τρόπο θα μεταστραφεῖ αὐτό ευκολότερα και αποτελεσματικότερα· δεν εἶναι μια τέχνη που ἀποβλέπει στο να βάλει μέσα του την δύναμη να βλέπει, ἀλλὰ παίρνοντας ως δεδομένο πως ἤδη την ἔχει, πλην ὁμως δεν εἶναι ορθὰ στραμμένο και δεν στρέφει το βλέμμα του ἐκεῖ που πρέπει, αὐτή (η τέχνη) ψάχνει το πῶς θα το καταφέρει ἀπόλυτα αὐτό».

έμφυτη (άρα και ανεπμήνευτη) δυνατότητα. Γι' αυτό και η ενύπαρξή της στον άνθρωπο (όχι ως άτομο αλλά ως είδος) ανάγεται από τον Πλάτωνα (όπως και τον Αριστοτέλη, και άλλους αρχαίους φιλοσόφους) στο θεό, ως εκείνη η ανθρώπινη ιδιότητα που προσεγγίζει περισσότερο στις θείες ιδιότητες. Στον άνθρωπο, όμως, επαφίεται ο τρόπος που θα τη διαχειριστεί. Αν πραγματοποιηθεί η *περιαγωγή τῆς ψυχῆς*, η μεταστροφή που προσανατολίζεται από και προς το Αγαθό, τότε το ανθρώπινο λογικό αποβαίνει χρήσιμο και ωφέλιμο· χωρίς τη στροφή προς το Αγαθό, το ανθρώπινο μυαλό αποβαίνει όχι απλά άχρηστο αλλά και βλαβερό¹².

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 1^ο: Η αντίθεση φως-σκοτάδι. Η όραση των ματιών και της ψυχής/νου. Ο απελευθερωτικός ρόλος της παιδείας.

Είναι δεδομένο ότι το σπήλαιο συμβολίζει τον ορατό-αισθητό κόσμο· με τη σειρά του αυτός (ο κόσμος έξω από τον σπήλαιο) συμβολίζει τον κόσμο της νόησης· με την ίδια λογική, η αντίθεση φως-σκοτάδι υποδηλώνει επίσης μια διπλή (διαδοχική) συμβολική αντιστοιχία: α) *φῶς πυρός-ἥλιος* και β) *ἥλιος-Ἀγαθόν*.

Εάν το φως της φωτιάς μέσα στο Σπήλαιο επιτρέπει μια ψευδαισθητική όραση, κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στον κόσμο μας: εγγυάται μεν ο ἥλιος και το φως του τη δυνατότητα της όρασης, αυτή όμως απέχει από την αλήθεια¹³. Την αλήθεια εγγυάται πραγματικά μόνο η γνώση του Αγαθού και των Ιδεών.

Είναι σημαντικό να απομακρυνθούμε καταρχήν από τη σύγχρονη καθημερινή αντίληψη για την όραση: την κατανοούμε ως μια ανθρώπινη αισθητική ικανότητα που περιλαμβάνει μόνο δύο όρους: το υποκείμενο που βλέπει και το ορατό αντικείμενο. Για τους αρχαίους Έλληνες, όμως, είναι απαραίτητος και δραστικός ένας τρίτος, ενδιάμεσος, παράγοντας της όρασης: το φως. Χωρίς το φως δεν υπάρχει *ὄραῖν*, δεν γεφυρώνεται το υποκείμενο και το αντικείμενο. Το ίδιο το μάτι έχει μια ηλιακή φύση, εκπέμπει φως, και το φως αυτό, ενσωματωμένο στο φως του ἡλίου, επιτρέπει την όραση¹⁴.

Ο πρώτος, λοιπόν, απελευθερωτικός όρος για τους δεσμώτες είναι να συνειδητοποιήσουν τον ρόλο του ηλιακού φωτός στον ορατό καθημερινό μας κόσμο. Έτσι, θα μπορέσουν να συνειδητοποιήσουν, σε δεύτερη φάση, και τον ρόλο του Αγαθού στον κόσμο της νόησης: Εάν οι Ιδέες επιτρέπουν μια αληθινή θέαση του κόσμου, αυτό γίνεται γιατί υπάρχει το Αγα-

¹² Πρβλ. Πλάτων, *Μενέξενος*, 246e-247a: *πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται.*

¹³ Βλ. *Φαίδων*, 83a: *... ἀπάτης μὲν μεστή ἢ διὰ τῶν ὀμμάτων σκέψις, ἀπάτης δὲ ἢ διὰ τῶν ὠτων καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων.*

¹⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, 507d-e: *Ἐνούσης που ἐν ὄμμασιν ὄψεως καὶ ἐπιχειροῦντος τοῦ ἔχοντος χρῆσθαι αὐτῇ, παρουσίας δὲ χρώας ἐν αὐτοῖς, ἐὰν μὴ παραγένηται γένος τρίτον ἰδίᾳ ἐπ' αὐτὸ τοῦτο πεφυκός, οἷσθα ὅτι ἢ τε ὄψις οὐδὲν ὄψεται, τὰ τε χρώματα ἔσται ἀόρατα. Τίνος δὴ λέγεις, ἔφη, τούτου; Ὁ δὲ σὺ καλεῖς, ἦν δ' ἐγώ, φῶς (μτφρ. Σκουτερόπουλος): Ἀκόμη κι αν υπάρχει όραση στα μάτια και αυτός που έχει την όραση επιχειρεί να την χρησιμοποιήσει, κι επίσης χρώμα στα αντικείμενα της όρασης, εάν δεν παρεμβληθεί ένα τρίτο γένος, πλασμένο ειδικά για αυτόν το σκοπό, ξέρεις καλά ότι και η όραση δεν πρόκειται να διακρίνει τίποτα και τα χρώματα θα είναι αόρατα. Ποιο είναι αυτό το πράγμα; ρώτησε. Αυτό, αποκρίθηκα εγώ, που εσύ το αποκαλείς φως). Ο Αριστοτέλης στην *Περὶ ψυχῆς* πραγματεία του τονίζει ότι είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός μεταξὺ για την πραγμάτωση του *ὄραῖν* (419a17-20): *πάσχοντος γάρ τι τοῦ αἰσθητικοῦ γίνεται τὸ ὄραῖν ὑπ' αὐτοῦ μὲν οὖν τοῦ ὀρωμένου χρώματος ἀδύνατον· λείπεται δὲ ὑπὸ τοῦ μεταξὺ, ὥστ' ἀναγκαῖόν τι εἶναι μεταξὺ.**

Βλ. ανάλυση του ρόλου του φωτός στην ερμηνεία του πλατωνικού *Σπηλαίου* στο Στ. Ράμφος, *Μύηση στο φως. Το όραμα της αλήθειας*, Κέδρος, Αθήνα 1978, σελ. 20-23.

θό, που προσανατολίζει σε ένα άξιο τελικό στόχο την ανθρώπινη πορεία μέσα στον κόσμο της νόησης¹⁵.

Με τον μύθο του σπηλαίου παρουσιάζεται, έτσι, μια δυναμική εικόνα για την ισχυρή ικανότητα που έχει η φιλοσοφία να διαφωτίζει και να ελευθερώνει. Η γνώση του κόσμου, του ανθρώπου και της κοινωνίας, η χρήση της λογικής για τη ρύθμιση και καθοδήγηση της ζωής σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, απεικονίζονται στο *Σπήλαιο* ως κάτι βαθύτατα απελευθερωτικό. Δεν πρόκειται για μια εξωτερική και επιφανειακή απο-δέσμευση, αλλά για ουσιαστική, υπαρξιακή μεταστροφή, μια αλλαγή του όλου ανθρώπου και της σχέσης του με τον κόσμο.

«Ο άνθρωπος που αρχίζει να στοχάζεται παρουσιάζεται σαν κάποιος που σπάει τα δεσμά της συμμόρφωσης στην συνηθισμένη εμπειρία και στην παραδεδεγμένη γνώμη, ενώ η πρόοδος της απαλλαγής από τις πλανερές αντιλήψεις απεικονίζεται σαν ταξίδι από το σκοτάδι προς το φως»¹⁶.

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 2^ο: Ο υπαρξιακός χαρακτήρας της γνώσης. Ο ολιστικός της χαρακτήρας. Η περιαγωγή: ολική, βιωματική θέαση-θεώρηση, μεταστροφή της ψυχής.

Είναι γνωστή η πλατωνική διχοτόμηση του κόσμου: Από τη μία ο αισθητός κόσμος, ο κόσμος όπως τον προσλαμβάνουν οι αισθήσεις μας. Από την άλλη ο νοητός κόσμος, ο κόσμος όπως τον προσλαμβάνει ο νους μας. «Αυτή η διάκριση σημαίνει αμέσως τη διαστολή δύο τρόπων υπάρξεως, δύο διαφορετικών κόσμων. Γιατί δεν είναι μόνο ο άνθρωπος που αντικατοπτρίζει αυτή την αντιδιαστολή, αλλά κάθε υπαρκτό. Κάθε αντικείμενο της ανθρωπίνης εμπειρίας μετέχει ταυτόχρονα στον κόσμο των αισθητών και στον κόσμο των νοητών. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στους δυο αυτούς ξεχωριστούς κόσμους; Ο ένας είναι ο κόσμος των λογικών μορφών, των αιώνιων πρωτοτύπων κάθε αισθητού φαινομένου, ο κόσμος των άφθαρτων και αναλλοίωτων νοητών πραγματικοτήτων και επομένως των όντως υπαρκτών. Ο άλλος είναι ο κόσμος των παροδικών και καταδικασμένων στον αφανισμό αισθητών πραγματικοτήτων, είναι η αντανάκλαση των αιώνιων λογικών πρωτοτύπων στην εφήμερη και φθαρτή ύλη»¹⁷.

¹⁵ Βλ. και Κωστής Παπαγιώργης, *Ο νομοθέτης που αυτοκτονεί. Μια πολιτική ανάγνωση του πλατωνικού έργου, Νεφέλη*, Αθήνα 1980, σελ. 80-81: «Εφόσον το γνωστικό μέρος της ψυχής δε λαμβάνει απέξω την ιδέα της αρετής, παρά αφυπνίζεται για να μάθει αυτό που ήδη γνωρίζει, ο πολίτης, υπνοβάτης του αισθητού κόσμου, έχει ανάγκη την παιδεία της ψυχής του για ν' αρχίσει συνειδητά να συμμετέχει στη θεϊκή μοίρα, τη δική του και της πόλης. Η έξοδος από την άγνοια και η πορεία προς τη γνώση παρασταίνονται με την έξοδο από τη θαμπάδα του σπηλαίου στο φως. Αυτή η μεταφορά, καθαυτό ορφικής εμπνεύσεως, κάνει τον ορατό κόσμο σπήλαιο, φυλακή, δεσμοκτήριο, κρατητήριο που το υπομένει κανείς με την ελπίδα της τελικής απελευθέρωσης. Μέσα στα φαντάσματα όπου ζουν οι δεσμώτες του σπηλαίου βλέπουν τις σκιαγραφίες πάνω στους τοίχους -θέατρο σκιών- ψυχανεμίζονται αυτό που συμβαίνει πίσω τους, αλλά είναι ανήμποροι τὰ ἄνω ὄψεσθαι. Η ιδέα του αγαθού, το αληθινό φως του ήλιου, η αιτία των πάντων θα μείνει σημείο απρόσιτο αν δεν βρεθεί τρόπος να γιατρευτούν από τη στέρησή τους, να λυθούν, ικανοί πια για τη μεγάλη πράξη: *βαδίζειν πρὸς τὸ φῶς*. Η παιδεία και το επιστέγασμά της, η διαλεκτική μέθοδος, έχουν αποκλειστικό χρέος να οδηγήσουν - ψυχαγωγία- την ψυχή στην περιαγωγή της από το σπήλαιο στο φως, από τα αισθητά στα νοητά, από τη φύση στις ιδέες, από το ἄλογο στο ἔλλογο, από τα πάθη στην αρετή. Στον ξένο τόπο που θα ταξιδέψει η ψυχή ξεναγό της έχει τον φιλόσοφο».

¹⁶ Annas, *ό.π.*, σελ. 318.

¹⁷ Χρήστος Γιανναράς, *Σχεδιάγραμμα Εισαγωγής στη Φιλοσοφία*, τ. α', *Δόμος*, Αθήνα 1980, σελ. 66-67. Το κείμενο του Γιανναρά συνεχίζει ως εξής, ερμηνεύοντας τον πλατωνικό δυαλισμό: «Ο άνθρωπος έχει την άμεση εμπειρία και των δύο κόσμων: Το σώμα του ανήκει στον κόσμο των αισθητών, τον κόσμο της ύλης, και οι αι-

Για να μπορέσει ο άνθρωπος να απεγκλωβιστεί από την πρόσδεση στον παραπλανητικό κόσμο των αισθήσεων και να αναχθεί, απελευθερωμένος πια, σε μια νοητική θεώρηση του κόσμου, είναι απαραίτητη μια ψυχική μεταβολή: η *περιαγωγή τῆς ψυχῆς*. Η λέξη δηλώνει καταρχάς την απομάκρυνση από τη μία, δεδομένη και υποχρεωτική οπτική γωνία· έτσι, η *περιαγωγή* είναι αρχικά (αλλά όχι πρωταρχικά) μια σφαιρική διεύρυνση της οπτικής γωνίας, μια περιστροφή.

Δεν αρκεί, όμως, αυτή για να απεγκλωβιστεί ο άνθρωπος από την αποκλειστικά αισθητηριακή πρόσληψη του κόσμου. Χρειάζεται η φιλοσοφική παιδεία που θα κάνει την *περιαγωγή* ολική μεταστροφή της ύπαρξης, ώστε ο άνθρωπος να μπορεί να βλέπει, πάνω και πέρα από τα επιμέρους αντικείμενα, την ουσία¹⁸ του καθενός και να νοεί την Ιδέα τους.

«Το να γίνει κανείς φιλόσοφος σημαίνει να βιώσει μια "μεταστροφή της ψυχῆς" η οποία αλλάζει ολόκληρη τη ζωή του (*ψυχῆς περιαγωγή, Πολιτεία, 521c, 518d*). Αυτό που κάποιον τον κάνει φιλόσοφο είναι μια τελείως διαφοροποιημένη στάση απέναντι στην πραγματικότητα: μόνο αυτός είναι ικανός για τη γνώση των Ιδεών. Παντού, όπου ο Πλάτων προσεγγίζει την έννοια του φιλοσόφου, αναφέρεται σε αυτόν τον οντολογικό επαναπροσανατολισμό»¹⁹.

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 3^ο: Ηθικές αρετές και φρόνηση. Η σωκρατική ταύτιση αρετής και γνώσης. Για τον Σωκράτη η ηθική στάση ζωής, όλες οι αρετές ως συμπαγές σύνολο (= *δικαιοσύνη*), είναι αποτέλεσμα γνώσης²⁰. Ο άνθρωπος γνωρίζει το καλό, και αυτόματα το θέτει γνώμονα στη ζωή του, και το πράττει. Φυσικά δεν πρόκειται για κάποια εξωτερική, επιφανειακή γνώση του τι είναι καλό, μια πληροφοριακού τύπου εκμάθηση των ηθικών αξιών²¹. Είναι μια βιωμένη γνώση, θέαση του Αγαθού, η οποία, εσωτερικευμένη πια, αποβαίνει αυτόματα πράξη. *Ούδεις ἐκὼν κακός*, διακήρυξε ο Σωκράτης· δεν μπορεί κανείς να είναι συνειδητά, εν πλήρει γνώσει, κακός. Κακός είναι μόνο ο βυθισμένος στην άγνοια²².

σθήσεις του σώματος τον πληροφορούν για τα φαινόμενα αυτού του υλικού κόσμου. Όμως η ψυχή του ανήκει στον κόσμο των νοητών, οφείλει εκεί την ύπαρξη και την καταγωγή της, επομένως και προϋπήρξε σε αυτόν τον κόσμο προτού να συνδεθεί με την ύλη. Και εκεί που προϋπήρξε, με τις δικές της άμεσες αισθήσεις, η ψυχή είδε τις άφθαρτες και αναλλοίωτες μορφές των όντως υπαρκτών -ο άνθρωπος έχει αποτυπωμένες στην ψυχή του τις Ιδέες των όντων. Έτσι, στις μορφές των εφήμερων και φθαρτών αντικειμένων του υλικού κόσμου, η ψυχή (νους) του ανθρώπου αναγνωρίζει -με μια λειτουργία **Ανάμνησης**- τον αντικατοπτρισμό των αιώνιων πρωτοτύπων, του λόγου των άφθαρτων και αναλλοίωτων νοητών μορφών».

¹⁸ Γιανναράς, *ό.π.*, σελ. 67: «Οι ιδέες λοιπόν των όντων δεν είναι προϊόντα της φανταστικής και κριτικής λειτουργίας του νου, αλλά είναι οι ουσίες των όντων, που θα πει (ετυμολογικά και αφηρητικά): οι λόγοι-τρόποι μετοχής των όντων στο είναι, στην όντως ύπαρξη, πέρα από το χώρο, το χρόνο, τη φθορά και το θάνατο».

¹⁹ Thomas Slezák, *Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα* (μετ. Π. Κοτζιά), Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 91.

²⁰ Βλ. Taylor, *ό.π.*, σελ. 329: «Η διδασκαλία της υπέρτατης αρετής, που δεν διακρίνεται από τη γνώση, είναι τελείως απαραίτητη σε κάθε παρουσίαση της σωκρατικής ηθικής».

²¹ Βλ. και Wilhelm Nestle, *Από τον μύθο στον λόγο* (μετ. Α. Γεωργίου), τ. Β', *Γνώση*, Αθήνα 1999, σελ. 783: «Η πράξη εξαρτάται από τη γνώση, όχι βέβαια από μιαν εξωτερικά μαθημένη γνώση για το τι είναι αγαθό, αλλά από τον βαθμό όπου ο καθένας συνειδητοποιεί αφ' ενός την ουσία του αγαθού, αφ' ετέρου τον ίδιο τον εαυτό του, σύμφωνα με την προτροπή του Δελφικού θεού: *Γνώθι σαυτόν!*».

²² Για την αυστηρή αριστοτελική κριτική στη διδασκαλία αυτή βλ. Βασίλειος Μπετσάκος, *Ἠθικά Εὐδήμια, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Ζήτρος*, Θεσσαλονίκη 2019, σελ. 18, 86-89.

Δ. Επιμέρους σχόλια (πέραν όσων περιλαμβάνονται στον Φάκελο Υλικού)

- *ἐπαγγελλόμενοι τινες*
Σωκράτης και σοφιστές: είναι γνωστή η εκ διαμέτρου αντιθετική στάση τους απέναντι στην παιδεία. Ο Σωκράτης δεν άσκησε επαγγελματικά (επ' αμοιβή) τη διδασκαλία. Πίστευε ότι δεν μεταδίδει γνώσεις, απλά βοηθά τον συνομιλητή του να τις ανακαλύψει μέσα του: το παιδί δεν το γεννά η μαία αλλά η μητέρα του. Αντίθετα, πολλοί σοφιστές άσκησαν επαγγελματικά τη διδασκαλία, μεταδίδοντας στους μαθητές τους γνώσεις ρητορικής, πολιτικής και άλλες. Αντίστοιχες προς τους υψηλούς στόχους των πλουσίων και φιλόδοξων μαθητών τους ήταν και οι αμοιβές τους²³.
- Με την τετραπλή χρήση της αντωνυμίας *έν* στην α' παράγραφο ο Πλάτων προσπαθεί να αισθητοποιήσει τον εσωτερικό, βιωματικό χαρακτήρα της γνώσης.
- *σημαίνει*: Το ρήμα επιλέγεται και χρησιμοποιείται εδώ με φιλοσοφικά αυστηρό τρόπο. Ο πλατωνικός λόγος θα αντέφασκε αν και αυτός μας έδινε εδώ έτοιμες γνώσεις για το πώς (πρέπει να) λειτουργεί η παιδεία. Με το ρήμα *σημαίνω* δηλώνεται εκείνη η γνωστική διαδικασία που προϋποθέτει να μετάσχει το ίδιο το υποκείμενο της γνώσης (ο αναγνώστης, ο μαθητής) σε μια μνητική, βιωματική διαδικασία που θα τον οδηγήσει να ανακαλύψει τα ουσιαστικά *σημαινόμενα*. Θυμίζουμε και τη ρήση του Ηρακλείτου για τον θεό του δελφικού μαντείου: *οὐδὲ λέγει, οὐδὲ κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει*.
- το *ὄν* και το *ἀγαθόν*: αποτελεί πάγια πλατωνική διδασκαλία η ταύτιση του ὄντος (του αληθινά υπαρκτού) με το *Ἄγαθόν*.

Ε. Ἄξονες συσχέτισης των Παράλληλων Κειμένων με το Κείμενο Αναφοράς²⁴

Παράλληλο 1: Επίκουρος, *Επιστολή στον Ηρόδοτο*, 38

Ο Επίκουρος στην επιστολή του συστήνει τον επακριβή ορισμό της έννοιας των λέξεων. Αυτός ανταποκρίνεται αφενός στη σωκρατική επιμονή να οριστούν με αυστηρότητα οι αφηρημένες έννοιες, ειδικά μάλιστα αυτές της ηθικής (αρετή, δικαιοσύνη...): αφετέρου (και εν μέρει) στο πλατωνικό αίτημα (βλ. Κείμενο Αναφοράς) να διερευνηθεί νοητικά η Ιδέα εκάστου των ὄντων, να ιχνηλατηθεί βιωματικά η σταθερή ουσία του (πέρα από τη ρευστότητα των πρόσκαιρων εκφάνσεών του).

Όμως, το αίτημα του Επίκουρου μοιάζει (στο συγκεκριμένο απόσπασμα) να εξαντλείται σε ένα επίπεδο καθημερινής συνεννόησης των ανθρώπων και όχι ολοσχερούς κατάληψης της αλήθειας, όπως συμβαίνει στον Πλάτωνα. Γι' αυτό, εξάλλου, συμπληρώνεται (στο δεύτερο μέρος του κειμένου, μετά το *Επίσης*) με τη σύσταση να εμπιστευόμαστε τις αισθήσεις και τα αισθήματα.

²³ Βλ. Πλάτων, *Σοφιστής* 223a, *Θεάγης* 127e-128a, *Πρωταγόρας* 319a, *Γοργίας* 447b-d, *Μένων* 95b.

²⁴ Τα παράλληλα κείμενα προσφέρονται στον μαθητή όχι για μια εξαντλητική πραγμάτευση του φιλοσοφικού τους περιεχομένου αλλά για την εξάσκηση της αναγνωστικής του ικανότητας και της ανίχνευσης των κειμενικών διαλόγων. Η παρουσία τους νομιμοποιείται στο βαθμό που προάγει την κριτική (συγκριτική, αξιολογική, δημιουργική...) σκέψη του μαθητή.

Είναι σαφές ότι ο Επίκουρος προκρίνει μια γνωστική διαδικασία που αφορμάται από τον σεβασμό στις φυσικές διεργασίες (όπως οι αισθήσεις) και καταλήγει στη συνεννόηση των ανθρώπων σε επικοινωνιακό επίπεδο. Αυτού του είδους η γνώση έχει έναν έντονα εγκοσμιοκρατικό, ενθαρμικό χαρακτήρα, που μοιάζει να αποκλείει την πλατωνική εκδοχή της γνώσης: την θεωρία του επέκεινα.

Παράλληλο 2: Ρουσό, *Αιμίλιος ή περί αγωγής*

Η βασική αρχή που διέπει την σκέψη του Ρουσό είναι η εμπιστοσύνη στις γνωστικές δυνάμεις του ίδιου του παιδιού, στα δικά του γνωστικά όρια, στις δικές του πρωτοβουλίες μάθησης. Ασφαλώς αυτή η στάση δεν αφήνεται πολύ από τη σωκρατική εμπιστοσύνη στις εσωτερικές γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου. Και οι δύο φιλόσοφοι αντιλαμβάνονται τη γνώση ως προσωπική κατάκτηση.

Θα πρέπει, όμως, να τονιστεί και η έμφαση που (στο συγκεκριμένο απόσπασμα -όχι γενικότερα) δίνει ο Ρουσό στην ανάπτυξη των λογικών ικανοτήτων του παιδιού, με ταυτόχρονο αποκλεισμό της φαντασίας και έλεγχο των επιθυμιών του· εδώ φαίνεται να αποκλίνει κάπως από την ολιστικό ψυχικό χαρακτήρα της πλατωνικής γνώσης.

Ο Ρουσό, σύμφωνα και με το πνεύμα της εποχής του, αντιλαμβάνεται την εκπαίδευση των παιδιών ως μια ισοβαρή δραστηριότητα αφενός του δασκάλου, που αναπληρώνει τις ελλείψεις του παιδιού, αφετέρου του ίδιου του παιδιού, που ενεργοποιεί δικές του γνωστικές δυνάμεις. Η σωκρατική διδασκαλία, όμως, προκρίνει τον ρόλο του ίδιου του μαθητή. Φυσικά, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι ο Ρουσό μιλά για εκπαίδευση παιδιών, ενώ ο Πλάτων εστιάζει σε νέους ή και ενηλίκους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(που χρησιμοποιήθηκε)

- Annas Julia**, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα* (μετ. Χρ. Γραμμένου), *Καλέντης*, Αθήνα 2006.
- Γιανναράς Χρήστος**, *Σχεδιάγραμμα Εισαγωγής στη Φιλοσοφία*, *Δόμος*, Αθήνα 1980.
- Μαυρόπουλος Γ.** Θεόδωρος, *Πλάτων. Πολιτεία, Ζήτρος*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Μπετσάκος Βασίλειος**, *Ψυχή άρα Ζωή. Ο αποφαιτικός χαρακτήρας της αριστοτελικής θεωρίας της ψυχής*, *Αρμός*, Αθήνα 2006.
- Μπετσάκος Βασίλειος**, *Αριστοτέλης, Ήθικά Εὐδήμια, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Ζήτρος*, Θεσσαλονίκη 2019.
- Nestle Wilhelm**, *Από τον μύθο στον λόγο* (μετ. Α. Γεωργίου), *Γνώση*, Αθήνα 1999.
- Παπαγιώργης Κωστής**, *Ο νομοθέτης που αυτοκτονεί. Μια πολιτική ανάγνωση του πλατωνικού έργου*, *Νεφέλη*, Αθήνα 1980.
- Ράμφος Στέλιος**, *Μύηση στο φως. Το όραμα της αλήθειας*, *Κέδρος*, Αθήνα 1978.
- Σκουτερόπουλος Ν. Μ.**, *Πλάτων. Πολιτεία, Εισαγωγικό σημείωμα, μετάφραση, ερμηνευτικά σημειώματα*, *Πόλις*, Αθήνα 2002.
- Slezák Thomas**, *Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα* (μετ. Π. Κοτζιά), Θεσσαλονίκη 2004.
- Taylor A. E.**, *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του* (μετ. Ι. Αρζόγλου), *ΜΙΕΤ*, Αθήνα 2003.
- Vegetti Mario**, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* (μετ. Γ. Δημητρακόπουλος), *Τραυλός*, Αθήνα 2000.
- Wiendelband-Heimsoeth**, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας* (μετ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος), *ΜΙΕΤ*, Αθήνα 1986.